

DE KLOKKEN VAN DE KLAAS

De oudste klok die heden nog onder het carillon in de zuidelijke toren hangt, is eigenlijk een loege. Hij heeft tot 1902 dienst gedaan als poort- en kermisklok in het klokkekoepeltje van de Buurtoren. In 1961, in het kader van het weer luidbaar ophangen van in de oorlog weggeroofde en na 1945 weer teruggekomen klokken, is deze klok in de Klaastoren terechtgekomen.

Zijn naam is St. Salvator (niet te verwarren met zijn ruim 15-maal zwaardere naamgenoot uit de Domtoren) en hij is gegoten door Jan Tolhuus in het jaar 1541. Na terugkomst uit de duitse gevangenschap heeft hij in 1947 van Jan Engelman een „randschrift“ meegekregen, dat helaas nooit aangebracht is op een daarvoor geschikte plaats, bijv. op de klokkenstoel. Wellicht kan dit nog eens gebeuren!

De tekst luidde aldus:

*Verlosser en verlost samen
Smeeke den Verlosser uit ons name:
Verlos ons van den Kwade, Amen.*

De oorspronkelijke op de klok aanwezige tekst luidt:

*Vigila super nos eterne Salvator
(waak over ons eeuwig Verlosser)
Anno Domini MCCCCXXLI*

Een iets jongere klok, die sinds zijn ontstaan in 1573 eenzaam in de noordelijke (lage) toren hangt, is de Martinus:

*In Godes eere ben ick Martinus genannt.
In 't jaar M VC LXXII (1572) ben ick gebroeken
ende verbrant.
In 't jaar M VC LXXIII bin ick geordineert.
Wilh. Wegwart heft me geformat.*

Er was kennelijk een voorganger geweest die vernield was.

Tot 1957 heeft tussen de carillonklokken nog een in 1559 gegoten klok gehangen, genaamd Maria, met het volgende randschrift:

*Maria is mijn naem. Mijn gheluyt is voer Godt
bequaem.
Den levenden roepe ic, den doden overlude ick.
Anthonius de Borch me fecit.*

Bij de „ruilverkaveling“ in 1961 is deze klok naar de Jacobitoren verhuisd.

En nu de carillons. Méér dan bij de meeste andere klokkenspelen is de buurt betrokken geweest bij de Klaascarillons.

Toen omstreeks 1580 de zuidelijke toren afgebroken zou worden, hebben de buurtbewoners dit kunnen tegenhouden door een klokkenspel voor deze toren aan te schaffen. In plaats van afgebroken werd de toren verhoogd, door er een koepeltje voor de klokken op te bouwen. In 1586 werd door Thomas Both *clocken ende speelwerck* aangebracht. Daar in de tachtiger jaren de Klaaskerk officieel protestants geworden was, zal het klokkenspel een belangrijke functie hebben in het bekend maken van de psalmmelodieën die Datheen voor zijn vertaling uit het franse psalter had overgenomen.

We lezen in het archief van de Kerkmeesters van de St. Nicolaaskerk dat Oloff Brinck, koster, voorlezer, voorzanger, schoolmeester, beiermeester en klokkensteller, op het automatisch speelwerk uitsluitend psalmen die men gebruikelijk zong diende te versterken. De psalm moest op de speeltrommel blijven staan, tot de kerkmeester een andere psalm bestelde. Dit is zo in het jaar 1648. Tevens moest hij op alle hoogtijdagen en alle zondagen een uur voor het luiden de beiaard bespelen. Het programma bestond hoofdzakelijk uit psalmen en andere geestelijke liederen.

Dat beiaard en uurslagklok belangrijk waren, blijkt ook uit een vroedschapsresolutie uit 1643: een mededeling aan de *Rijnschuyten*, dat de Klaas in het vervolg iets later dan de Dom zal slaan... In dezelfde eeuw ook gieten de beroemde gebroeders F. en P. Hemony hun prachtige beiaarden in de Lage Landen. Een beiaard samengesteld uit in 1649, 1650 en 1651 gegoten klokken, bieden zij tevergeefs in Keulen en zelfs in Rome te koop aan. Het is dit klokkenspel dat in 1657 voor de Klaas aangekocht wordt. Uit de Vroedschapsresolutie:

*1657 's Maendaghs den IX en Martij.
Omme met Franchois Hemonie van Sutphen ten
overstaen vande Heeren Gecommitteerden vande Ed,
Vroedschap te handelen vande clocken ende spel-
werck van Nicolaikerck sijn geauthoriseert de kerck-
mrs. der selver kercke.*

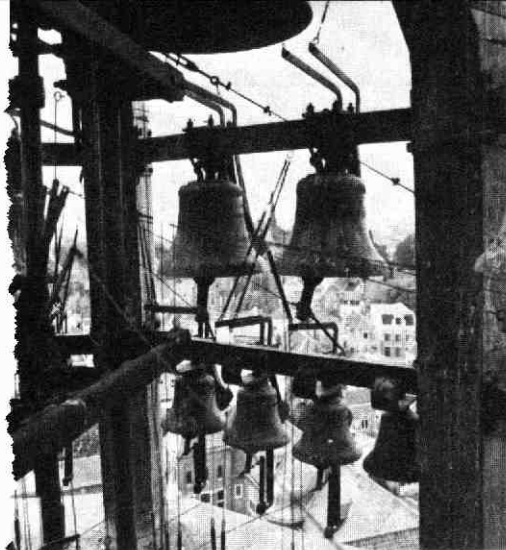
En zo worden volgens de rekeningen van de St. Nicolaaskerk op 2 Maart 1657 wisselende bedragen uitbetaald:

*Aende craenkinderen voort opwinden vant accoort
clocken...*

Aenden waechmr. voort wegen derselver...

Omstreeks 1700 wordt het klokkenspel voor restauratie uit de toren gehaald *tot voorkominge van ongeluk en schade*.

Uit 1707 stamt een instructie voor de bespeling en het versteken:

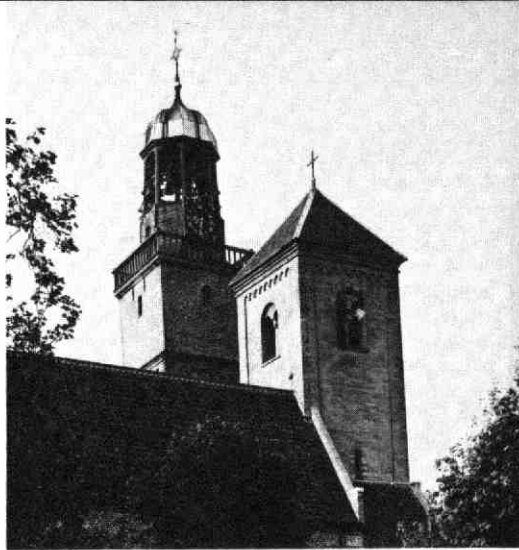

et carillon in de zuidelijke toren van de Nicolaaskerk, 1978. Foto: Gem. Fotodienst.

op den Nicolaaitoorn. Dinsdagh's winters ten twee ueren, en 's zomers ten vier ueren. Vrijdagh's winters acht en 's zomers ten zeven ueren des morgens, genomen de maendt van May en de eerste kermis-ke...

de verplichting om op het automatisch spel voor heel-uur (zowel op Dom als op Klaas) een psalm te zetten, is - althans op de Klaas - kennelijk vrij spoedig niet veel meer terechtgekomen. In de 19e eeuw, meer de Dom steeds trouw zijn psalmen laat horen, klinken van het „Klaasje” op de hele uren Maria's, vaderlandse liederen, lenteliederen, en keur van liederen uit het nederlandse en vooral de romantische repertoire.

In de dertiger jaren van onze eeuw is het weer een muzikale vereniging die de gemeente een 12-tal klokjes wil aanbieden. We lezen dit in een brief van Burgemeester en Wethouders aan de heer W. v.d. Elst, in 1928 een der oprichters van de Dombroerse Klokkenspel Vereniging. Hem wordt medegedeeld, dat het gemeentebestuur in principe bereid is tot een schenking door de Vereniging Covelswaede van een 12-tal klokjes voor het Klaascarillon te aanvaarden. Blijkbaar heeft deze vereniging (die verder meer genoemd wordt) samen met de UKV een plan opgesteld in de buurt gevoerd. Verschillende particuliere instellingen uit de buurt bekostigen een klokje en het ziet zijn naam vereeuwigd op een der klokjes van de engelse gieter Taylor. Deze uitbreiding wordt in 1933 aangebracht. Bij de eerste bespeeling reeds is er twijfel aan de klank van deze uitbreiding: op zich was de reeks nieuwe klokjes zuiver en goed van klank, maar ze bleken niet voldoende te passen bij de Hemony-klokken uit 1657. Het gevolg is dat zowel de toenmalige stadsbeiaardier Wagenaar II als opvolger Wagenaar III het hoogste octaaf nauwe-

De beide torens van de Nicolaaskerk, 1978. Foto: Gem. Fotodienst.

lijks gebruikten. Dit is de reden geweest om deze klokjes ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan van de Hemony-beiaard te vervangen door een nieuw octaaf van Petit en Fritsen dat uitstekend aansloot bij de klank van de oude klokken. Tegelijk werd, in 1957 dus, de in 1559 gegoten Mariaklok tussen de carillonklokken uitgehaald en vervangen door een nieuwe klok, die behalve de functie van uur- en halfuurslagklok óók die van basklok bij het carillon kon vervullen. Uit de nog vóórturende dankbaarheid aan de milde gevers uit 1933 werden de Taylor-klokjes niet verwijderd, maar „stom” bij de andere gehangen, waardoor de torenkoepel wel erg vol geworden is.

Sinds 1976 nadat het in 1974 en 1975 z'n grote Dombroer vervangen heeft tijdens de grote reconstructie van het Domcarillon, heeft nu het Klaascarillon afgehaakt. Ook hier heeft de vervuiling van ons luchtruim in ernstige mate toegeslagen waardoor de klokken in korte tijd in klank zijn achteruitgegaan. Heden, in 1979, hopen we klaar te komen met een goed restauratieplan waarover nu nog niets te verklappen valt.

Ook nu weer is het de buurt, ditmaal in de vorm van de buurtvereniging „Tussen de grachten”, die bij het gemeentebestuur erop aangedrongen heeft de restauratie zo snel mogelijk te verwezenlijken. Het carillon werd nl. bij uitzondering nog een enkele keer bespeeld: bij de opening van de gerestaureerde Klaaskerk en bij de opening van de tentoonstelling over de Unie van Utrecht. Men besefte toen wat men miste en heeft dus naar het gemeentebestuur geschreven, geestig en historisch juist verwijzend naar het feit dat „wij” ook in 1581 en in 1933 actie gevoerd hebben voor „ons” carillon.

We hopen dat binnen enkele jaren een vervolg op dit artikel zal kunnen verschijnen.

Utrecht

Chris Bos, stadsbeiaardier